

SOM1020 molens 1629 Rietvelden

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

Naam: Rietvelden, molens

Plaats: 's-Hertogenbosch

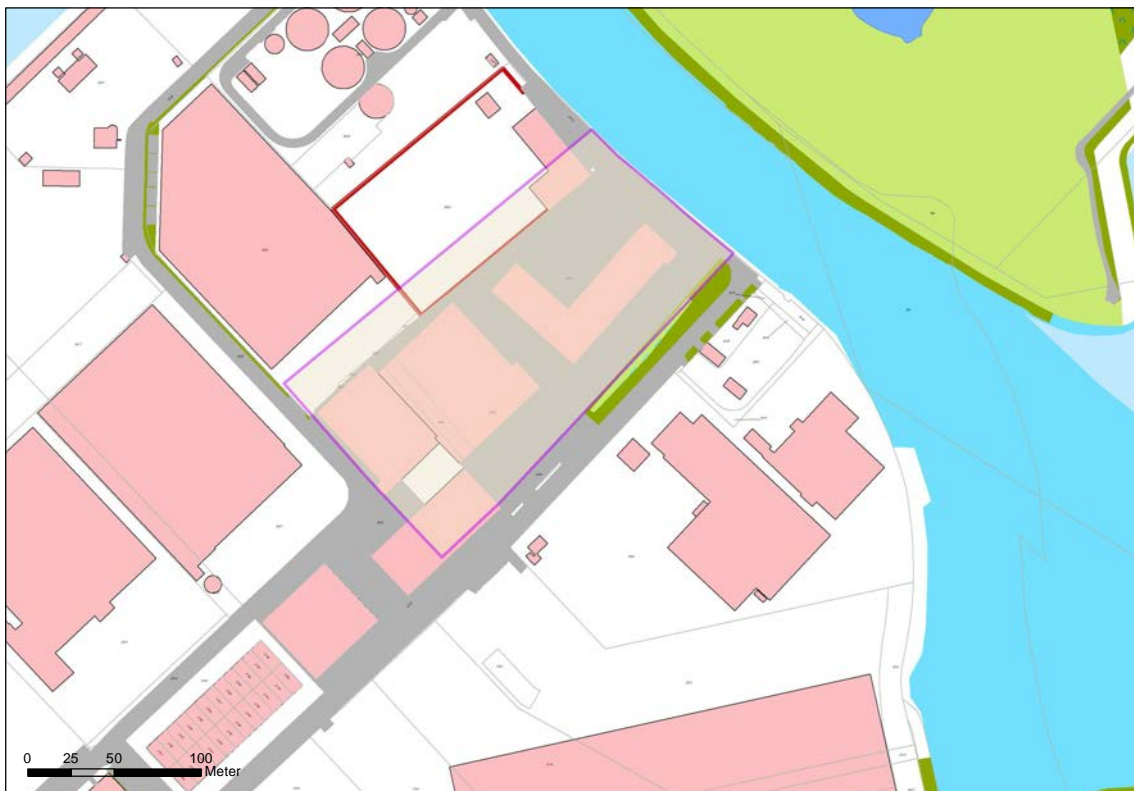
Complextype: Stelling / linie / molens

Datering: 1629

Beschrijving: Batterij molens die tijdens het beleg in 1629 zijn aangelegd naast een al bestaande molen aan de Dieze. De molens dienden om het gebied binnen de circumvalatielinie droog te malen.

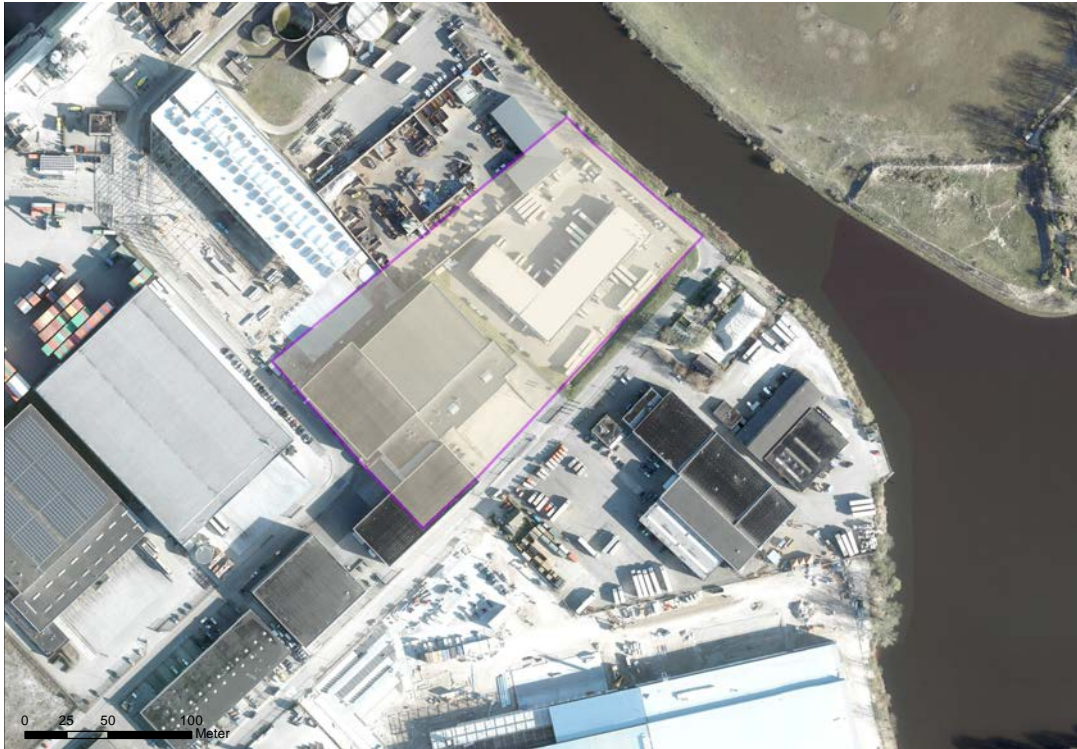
Kaarten

Locatie

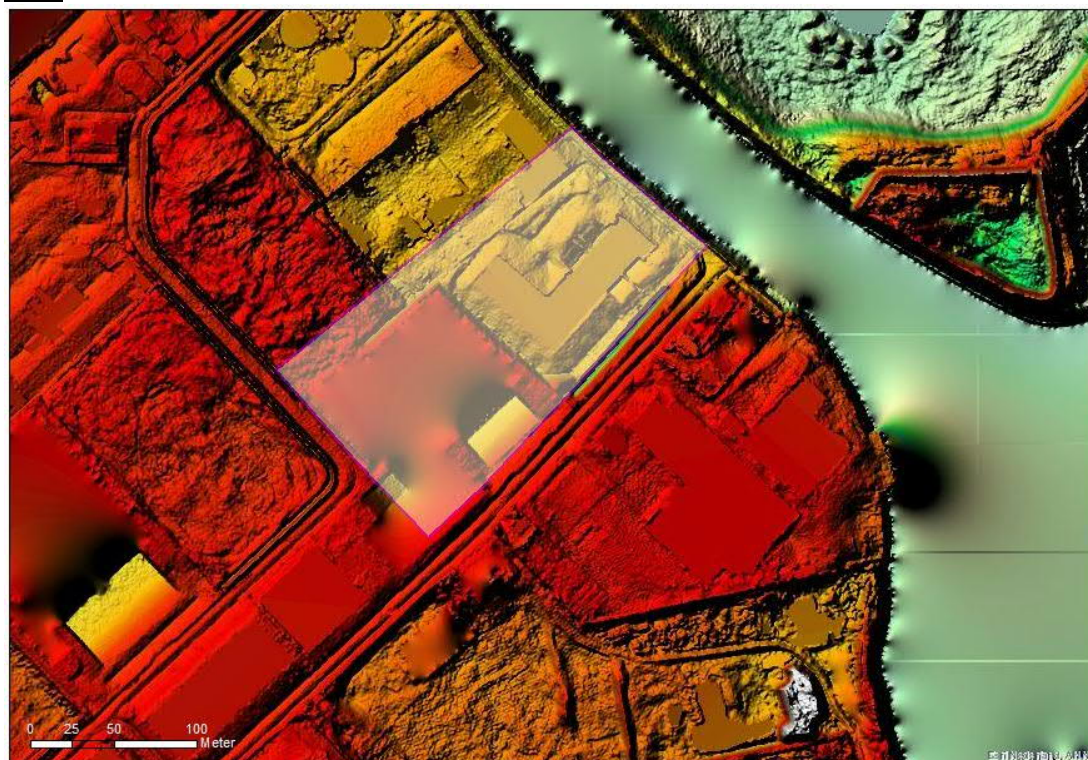
Bron: topografische gegevens in Geo-web, gemeente 's-Hertogenbosch

Luchtfoto

Bron: luchtfoto 2020 in Geo-web, gemeente 's-Hertogenbosch

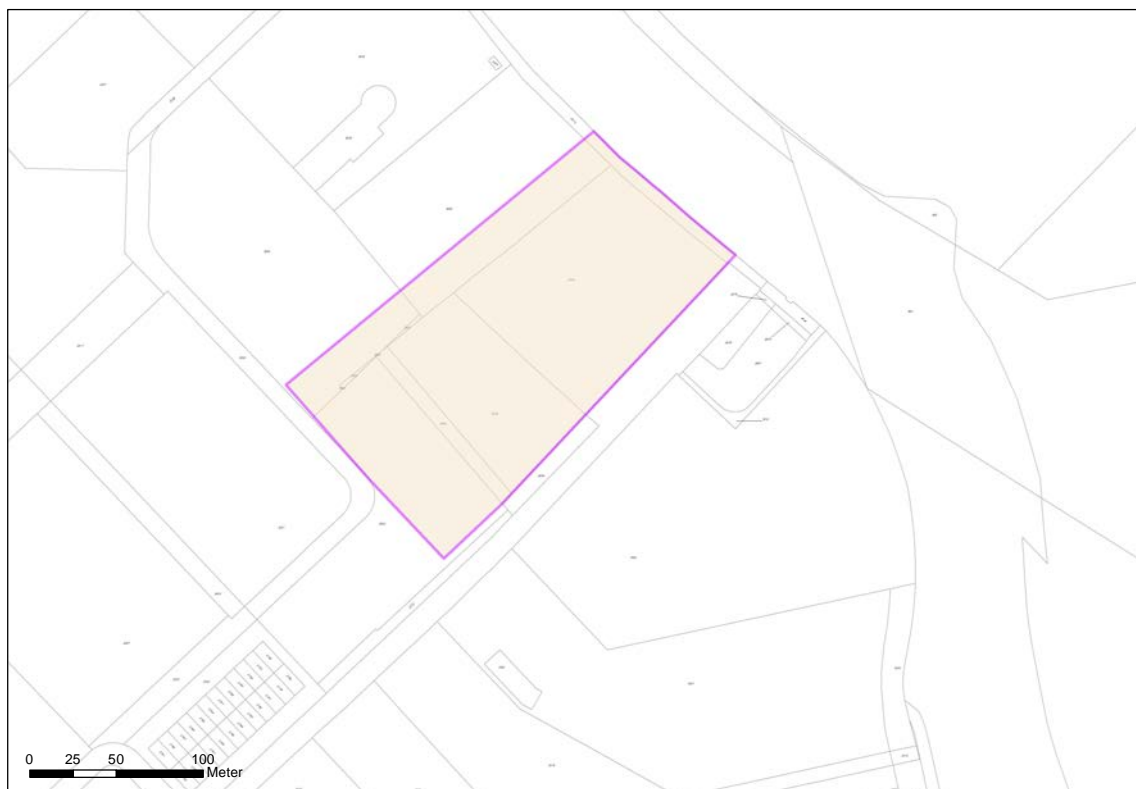
AHN

Bron: AHN 3, maaiveld – dynamische opmaak

Kadastrale gegevens

Perceelsaanduiding kadaster	Geheel of deel van perceel	Eigenaar
HTG00 F02043	Geheel	Gemeente
HTG00 F02992	Deel	Particulier
HTG00 F02725	Geheel	Particulier
HTG00 F03596	Deel	Particulier
HTG00 F03597	Geheel	Particulier
HTG00 F03593	Geheel	Particulier
HTG00 F03595	Geheel	Particulier
HTG00 F02724	Geheel	Particulier
HTG00 F03594	Geheel	Particulier
HTG00 F03592	Deel	Particulier

Bron: kadastrale gegevens in Geo-web, gemeente 's-Hertogenbosch

INVENTARISATIE

Landschappelijke en/of historische gegevens

Gedurende de 80-jarige oorlog was 's-Hertogenbosch een belangrijke vesting en een belangrijke Spaans-gezinde stad. De Staatsen wilden de stad graag in nemen en in 1629 was daarvoor de gelegenheid aangezien Spanje op dat moment zwak was. 's-Hertogenbosch was strategisch gelegen en moeilijk in te nemen aangezien het werd omringd door laaggelegen en moerassige gebieden waar de Dommel en de Aa doorheen stroomden. Het land rond de stad stond voor een groot deel van het jaar onder water. Hierdoor was de stad het hele jaar slechts bereikbaar over twee wegen: vanuit Vught en vanuit Hintham. Vanuit Den Dungen, Orthen en Vlijmen was de stad vanwege het water alleen in de zomer bereikbaar. De vesting gold als onneembaar en kreeg daarom de bijnaam Moerasdraak. Tien eerdere belegeringen had de stad al weerstaan, waarvan vijf onder leiding van Maurits van Oranje.

Rond 30 april 1629 verschenen de eerste Staatse troepen rond de stad. De rest van het Staatse leger kwam op 1 mei aan op de Vugtherheide. Bij fort Crèvecoeur, ten noorden van de stad meerden de schepen met de artillerie en andere materialen aan. Frederik Hendrik wist dat 's-Hertogenbosch alleen overwonnen kon worden door het te omsingelen en af te sluiten en het gebied direct rond de stad droog te leggen. Hij wees vier plaatsen aan waar belegeringskwartieren moesten komen. Ze werden gebruikt als verblijf voor de soldaten. Tevens werd van daaruit de circumvallatielinie verdedigd die de stad moest afsluiten. Na voltooiing van de omsingeling van de stad en het opwerpen van de kwartieren, kon er vanaf 3 mei begonnen worden aan het graven van de circumvallatielinie en de contravallatielinie. De circumvallatielinie was de buitenste linie en moest de belegeraars beschermen tegen een mogelijk Spaans ontzettingsleger. Aan deze linie werd in het begin de meeste aandacht geschonken. De linies bestonden uit dijken met ervoor een dubbele gracht of een onderwater gelopen gebied, of hadden een dubbele borstwering. Voor het aanleggen van de linie werden waar mogelijk bestaande hoogtes en dijken met elkaar verbonden. De circumvallatielinie was ongeveer 45km lang en werd op strategische punten versterkt door schansen, hoornwerken, redoutes en kwartieren. De aanleg van deze linies werd in enkele weken voltooid, door inzet van de soldaten en opgeroepen landbouwers uit Zuid-Holland en Gelderland. Op 18 mei was de stad, ondanks het overstroomde land rond de stad, volledig ingesloten. De snelheid waarmee het gigantische graafwerk werd uitgevoerd, getuigt van een perfecte voorbereiding en een knappe organisatie. Crèvecoeur gelegen aan de Maas en aan de monding van de Dieze was heel belangrijk voor de bevoorrading van het leger. Gedurende het beleg zouden hier ruim 200 schepen met goederen aanmeren. Bij het aanleggen van de linie werden ook de rivieren afgedamd die zorgende voor aanvoer van water om de omgeving van de stad te inunderen. Daarnaast werden op één van de laagste punten binnen de linie, aan de Dieze ten zuiden van Engelen, een batterij van 17 of 18 rosmolens aangelegd die het water weg moesten pompen. Deze rosmolens lagen nabij twee reeds bestaande poldermolens die de polder ten westen van de Dieze ontwaterden. Overigens lijkt de capaciteit van deze molens te beperkt te zijn geweest om zo'n groot gebied droog te malen¹.

De tweede fase van het beleg was de aanval op de stad. Vanuit de vijf kwartieren werden loopgraven gegraven richting de stad en haar forten. Het idee van Frederik Hendrik was dat hierdoor het garnizoen van 's-Hertogenbosch zich zou moeten verdedigen aan vijf kanten. Het garnizoen zou hierdoor de krachten moeten verdelen en uitgeput raken. Na het voltooien van de verdedigingslinies kon ook de Staatse artillerie het vuur openen op de stad. Uiteindelijk was het doel het naderen van de Bossche verdedigingswerken en een bres te slaan met het ontploffen van mijnen. Naarmate de tijd vorderde werd het duidelijk dat een inname van 's-Hertogenbosch onvermijdelijk werd. Begin augustus kwamen de loopgraven vanuit drie punten dicht bij de stadsgracht. De belangrijkste aanval bleef voor Frederik Hendrik die aan het Vughtereind. Op 11 september werd met een mijn een groot stuk van het bastion weggeslagen. Staatse soldaten bezetten het bastion kortstondig maar trokken zich weer terug vanwege hevige beschietingen. Hierop besloot het stadsbestuur van Den Bosch tot onderhandelingen over te gaan. Op 14 september werd de capitulatie getekend.

¹ Verzandvoort 2004, 196

Het beleg van 's-Hertogenbosch was een belangrijke gebeurtenis in de Bossche en in de nationale geschiedenis. Bovendien was het een knappe krijgskundige en waterbouwkundige operatie die internationaal veel opzien baarde en nog lang in de krijgskundige handboeken als voorbeeld werd gebruikt.

De circumvallatielinie werd waarschijnlijk kort na het beleg weer geslecht om te voorkomen dat deze later tegen de Staatse bezetters gebruikt zou gaan worden. Van de linie zijn in het huidige landschap op enkele plaatsen nog resten bewaard gebleven. Vooral die plaatsen waar bestaande dijken in de linie werden opgenomen zijn nog in het huidige landschap zichtbaar. Van meeste delen van de linie, evenals de vele forten, schansen, hoornwerken en kwartieren is niets meer in het huidige landschap te zien. Bovendien zijn delen van de linie in de loop van de tijd overbouwd of vergraven door de aanleg van wegen.

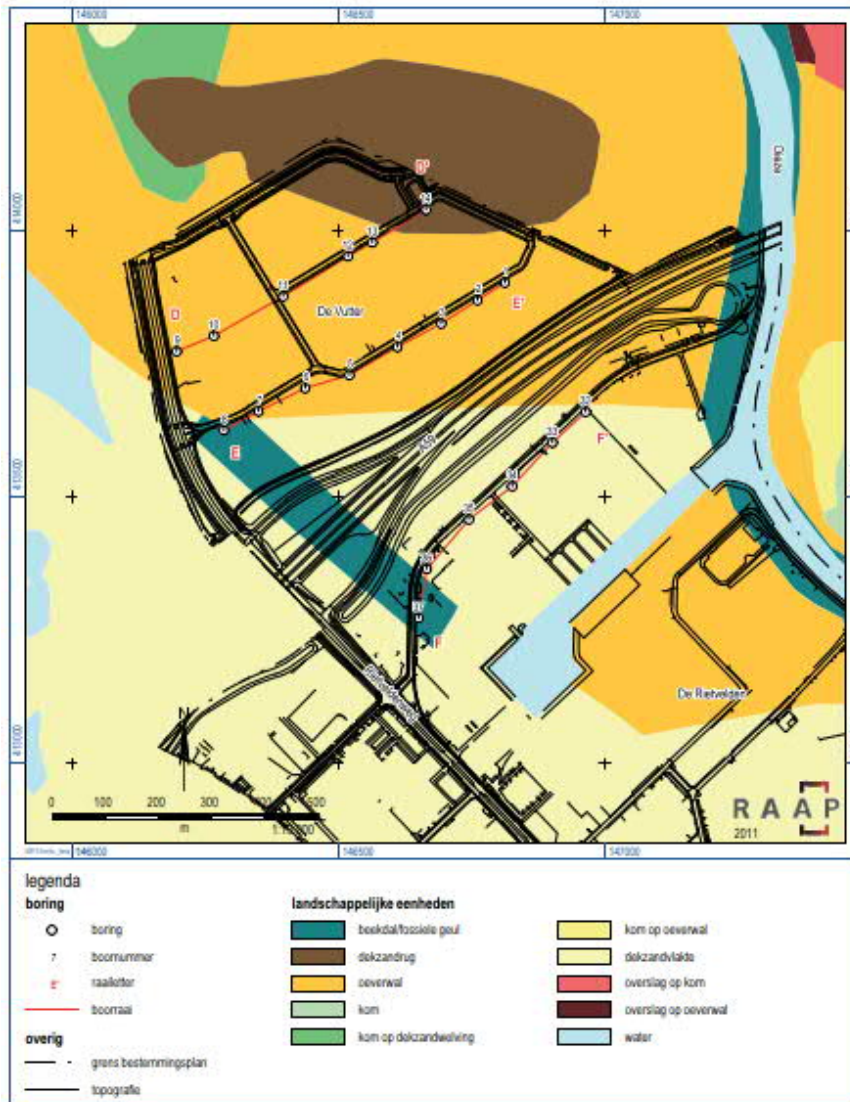
Over de molens in de Rietvelden is weinig bekend. Op de kaarten van het beleg worden de rosmolens verschillend afgebeeld. Op alle kaarten is in ieder geval sprake van twee bestaande windmolens ('stats watermolens weder opgemaakt') die langs de Dieze stonden en gebruikt werden voor de ontwatering van de binnenpolder van Engelen. Blijkbaar waren deze buiten gebruik gesteld maar door de Staatsen opnieuw opgebouwd. De rosmolens stonden ten noorden van de windmolens. Ze stonden in drie of vier rijen opgesteld die haaks op de Dieze waren georiënteerd. Volgens de beschrijving van de kaart 'expugnatio' waren er 17 of 18 molens maar waren die niet genoeg om het gebied droog te malen. De oppervlakte waarop de molens stonden verschilt per kaart. Op drie kaarten staan de molens op een vrij smalle strook langs de Dieze (op de dijk?) terwijl op de kaart van Prempart de molens een groot gebied ten westen van de dijk beslaan. De molens stonden aan drie parallel lopende boezems die in verbinding stonden met een waterlopenstelsel in de polder. Het verloop van dat stelsel is echter op de verschillende kaarten weer verschillend afgebeeld. Op de kaarten van Prempart en Danckerts sluiten de boezems aan op een sloot ongeveer parallel aan de Dieze. Deze correspondeert mogelijk met de Aalsloot en de Zandsloot die genoemd worden op oude topografische kaarten. De 'Expugantio' en de 'Obsidio et expugnatio' kaarten laten twee waterlopen haaks op de Dieze zien die vanuit het achterland op het molencomplex aansluiten. De noordelijke daarvan komt mogelijk overeen met de Hamsloot of Doode wetering en de Nieuwe Bak op oude topografische kaarten. De zuidelijke daarvan correspondeert waarschijnlijk met de Uitwatering van het Boschveld of Pomphoekse Wetering. Op welk waterlopenstelsel de boezems aansluiten is relevant voor het bepalen van de exacte locatie van de molens en dat is dus niet helemaal eenduidig. Op de kadastrale minuut van 1832 zijn parallel aan de Nieuwe Bak drie relatief dicht bij elkaar gelegen parallelle sloten getekend die mogelijk terug gaan op de boezems.

Het gebied waar de molens hebben gestaan bevindt zich nu op het industrieterrein de Rietvelden. Dit is vanaf de jaren '60 van de 20ste eeuw aangelegd waarbij het gebied eerst is opgehoogd.

Archeologische en bodemkundige gegevens

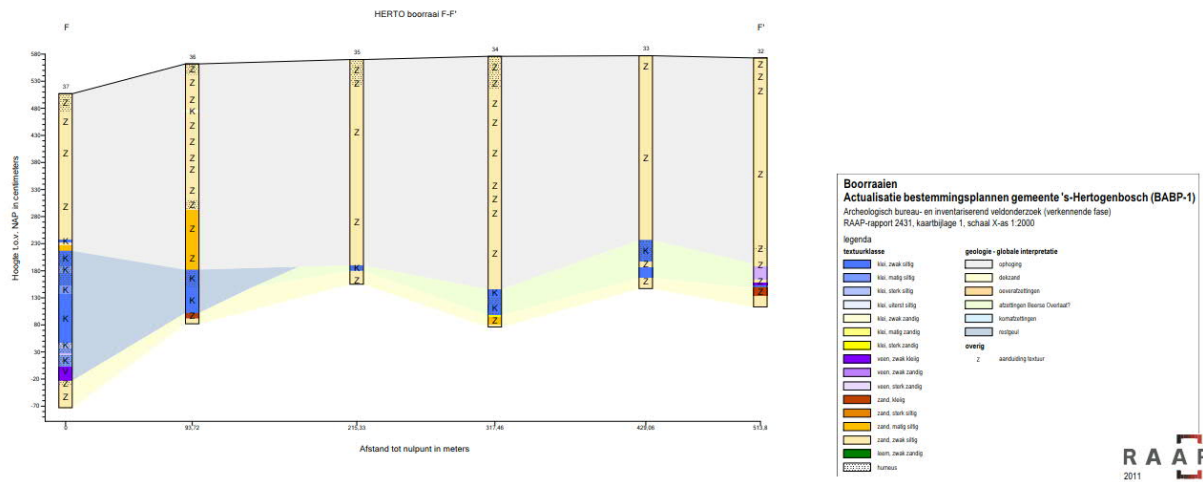
Op het terrein waar de molens worden verwacht is nooit archeologisch onderzoek uitgevoerd. Wel is in het kader van het actualiseren van het bestemmingsplan Rietvelden/Vutter in 2011 een booronderzoek uitgevoerd met als doel de diepte van de

natuurlijke ondergrond in kaart te brengen.² Daartoe zijn enkele boorraaien gezet waarvan er één (raai F-F') ten noorden van het beoogde monumententerrein lag. Daarbij is vastgesteld dat de ondergrond bestaat uit een laaggelegen dekzandvlakte met in het westen een door veen opgevuld restgeul. Dit wordt afgedekt door een pakket klei dat in verband gebracht kan worden door rivieroverstroming. De ophoging in relatie tot de aanleg van het industrieterrein bedraagt 2,7-3,4 meter. Het is de vraag of dit helemaal geëxtrapoleerd kan worden naar het iets zuidelijker gelegen terrein met de molens. Daar wordt in de ondergrond mogelijk het restant van een oeverwal van de Dieze verwacht waarop de molens zijn gelegen. Vermoedelijk is de ophoging ook hier ongeveer 3 meter.

Ligging van enkele van de boorraaien uit het rapport van RAAP (Janssens en Ruijters 2011, fig. 10)

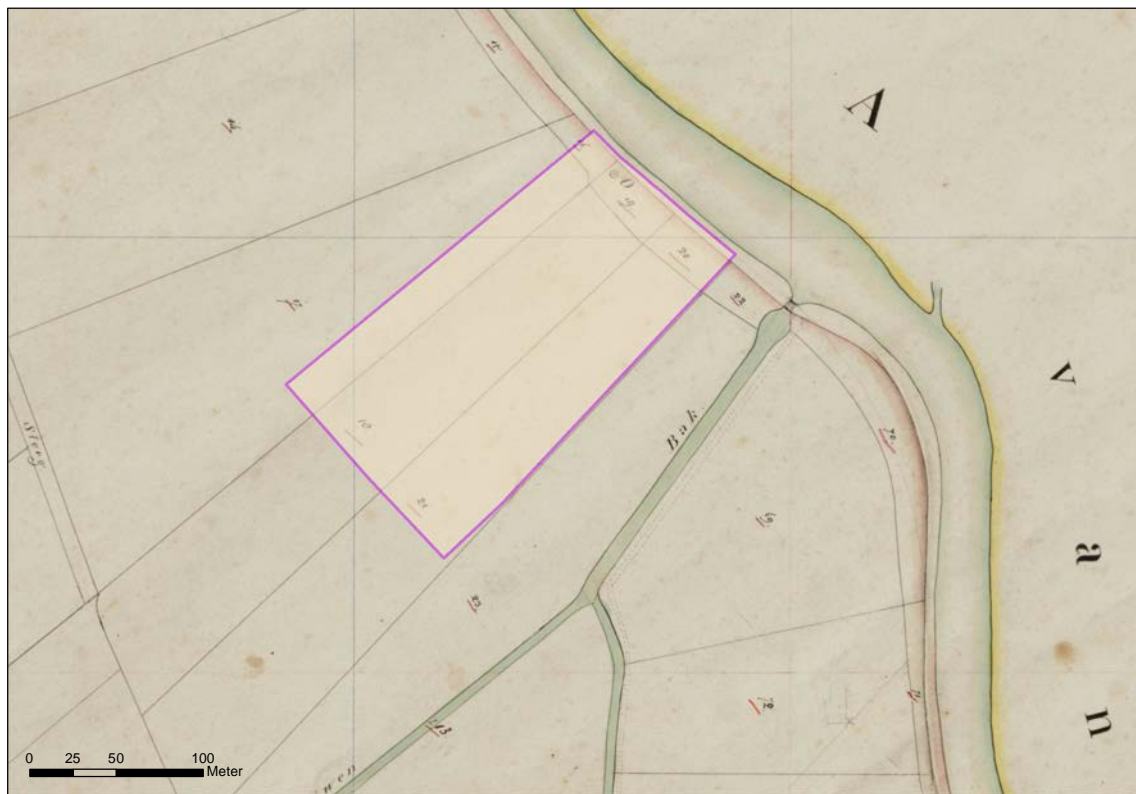
² Janssens en Ruijters 2011.

Boorstaten van boorraai F-F' uit het rapport van RAAP (Janssens en Ruijters 2011, fig. 10)

Bouwhistorische gegevens
 Niet van toepassing.

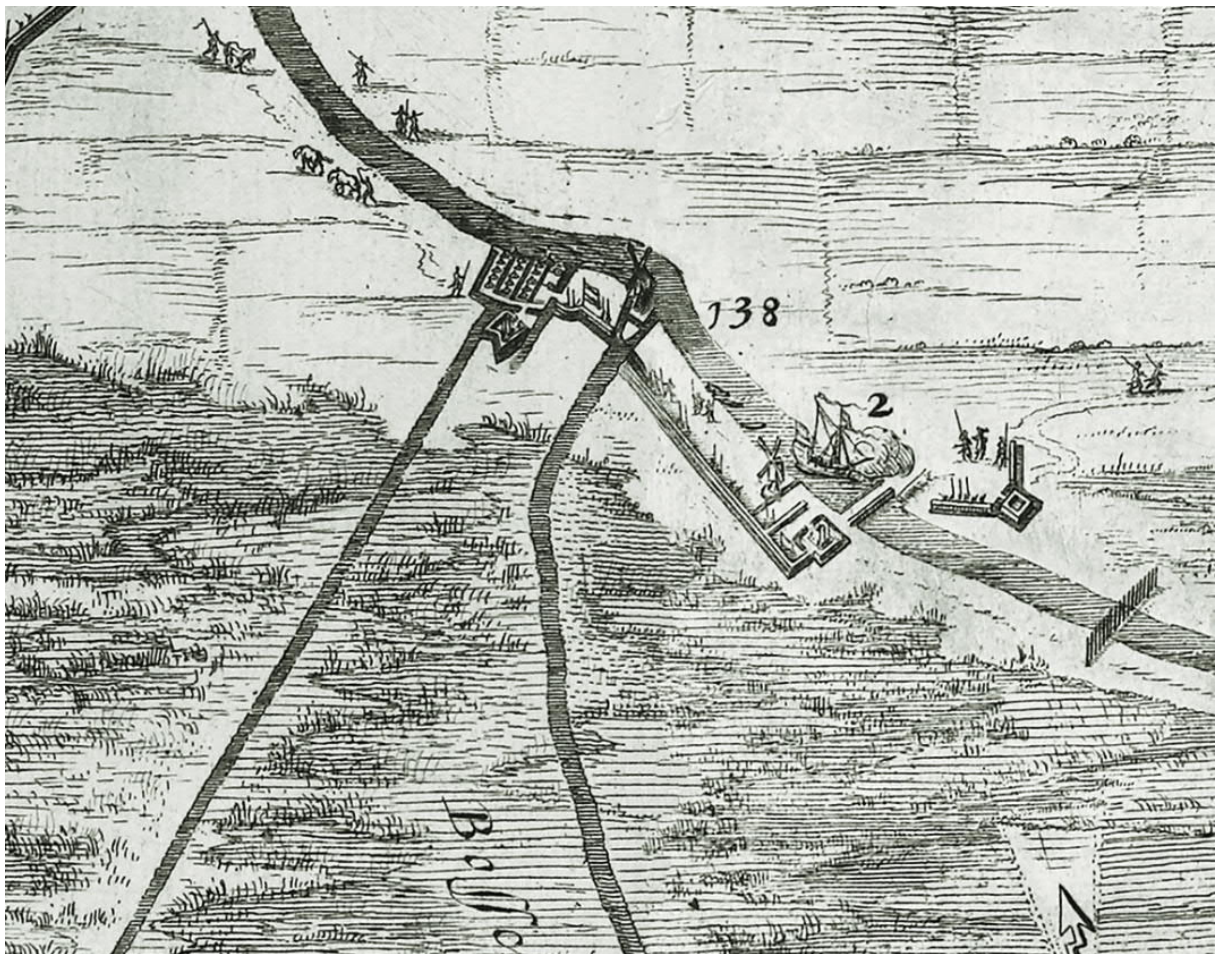
Beeldmateriaal

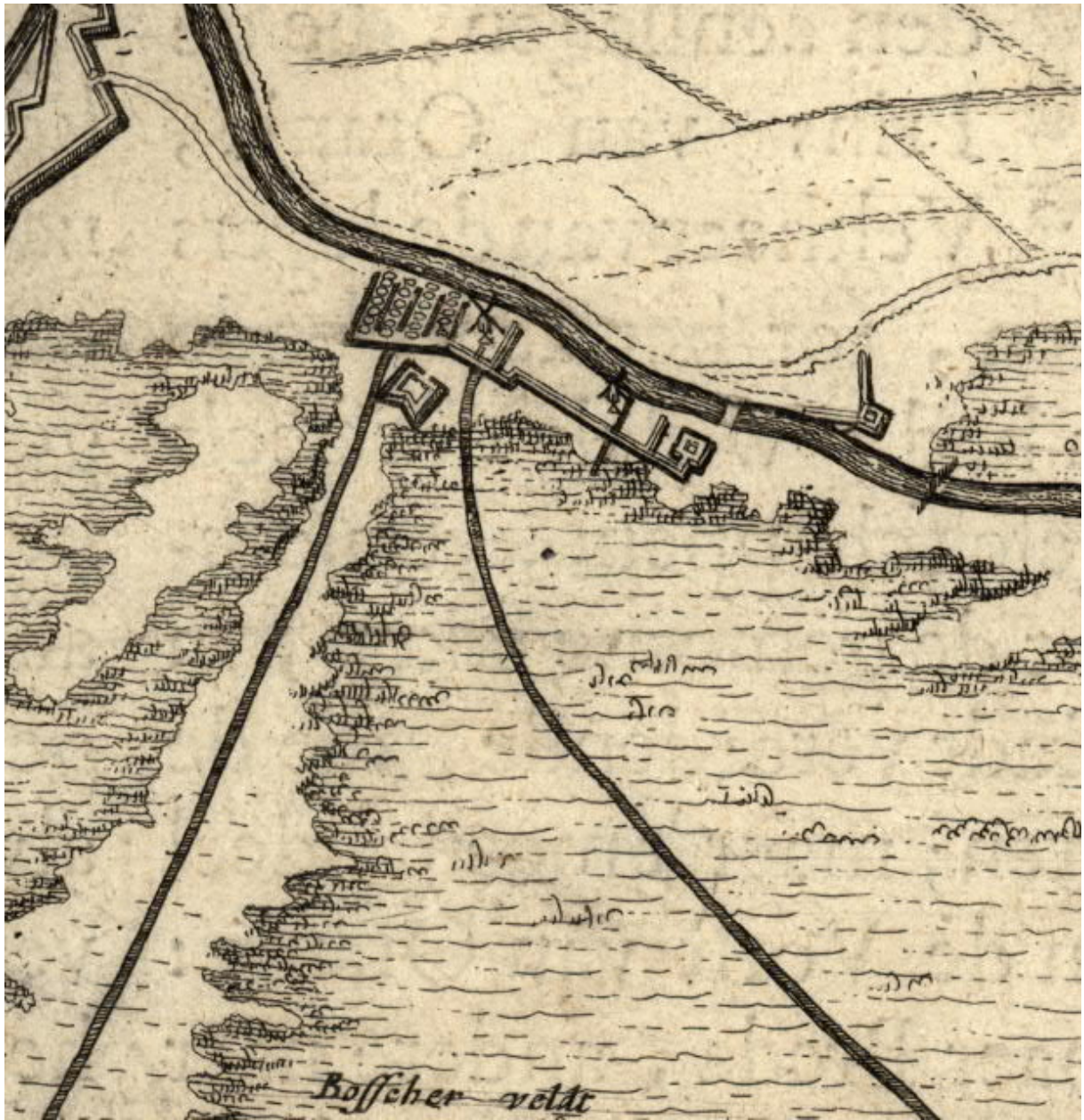
Bron: kadastrale minuut 1832 in Geo-web, gemeente 's-Hertogenbosch

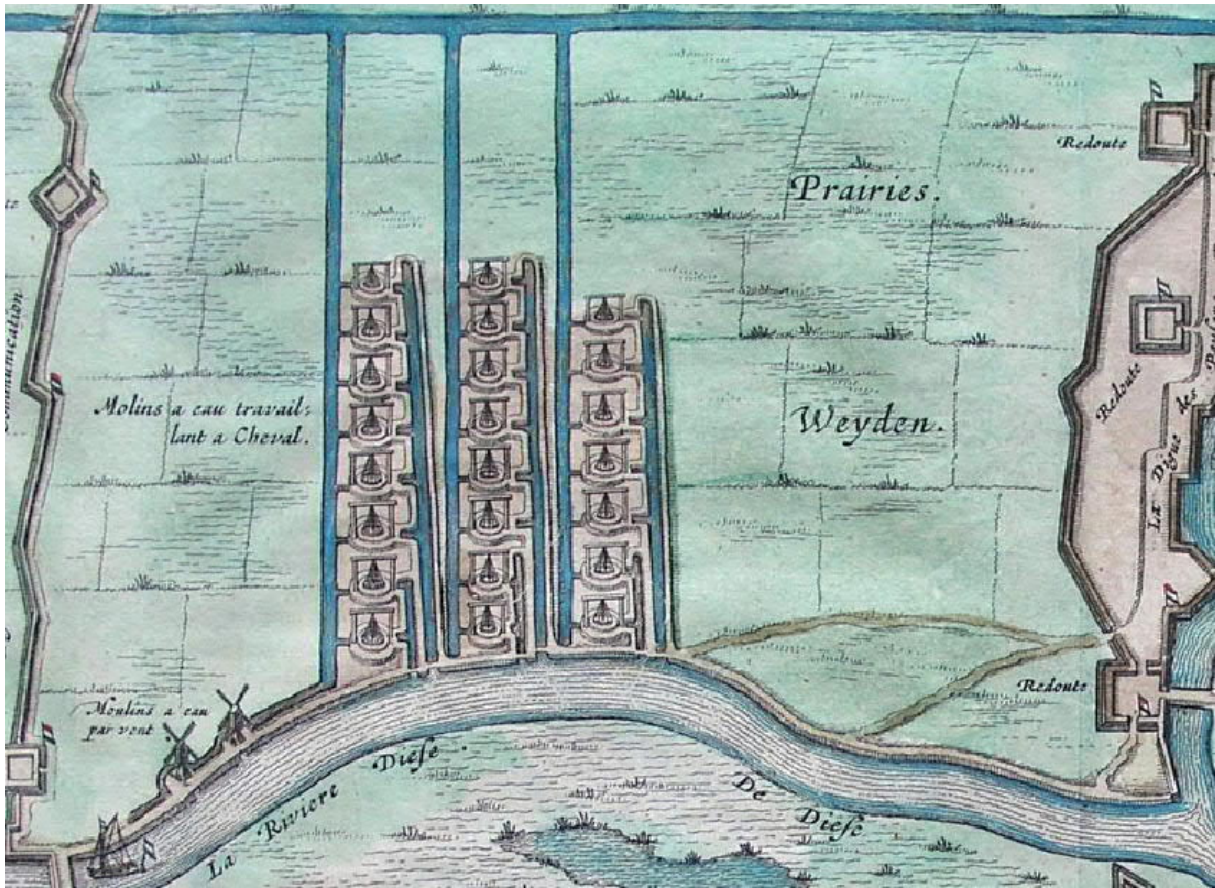
Danckerts 1630 (Collectie Rijksmuseum)

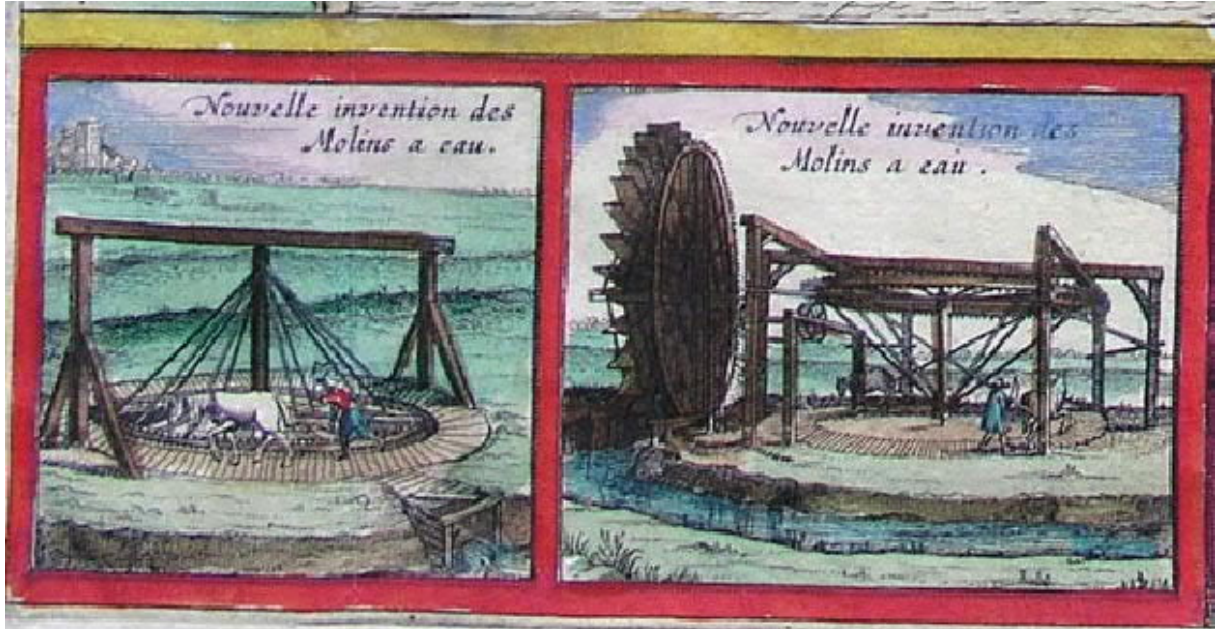
Expugnatio 1629 (Collectie Rijksmuseum)

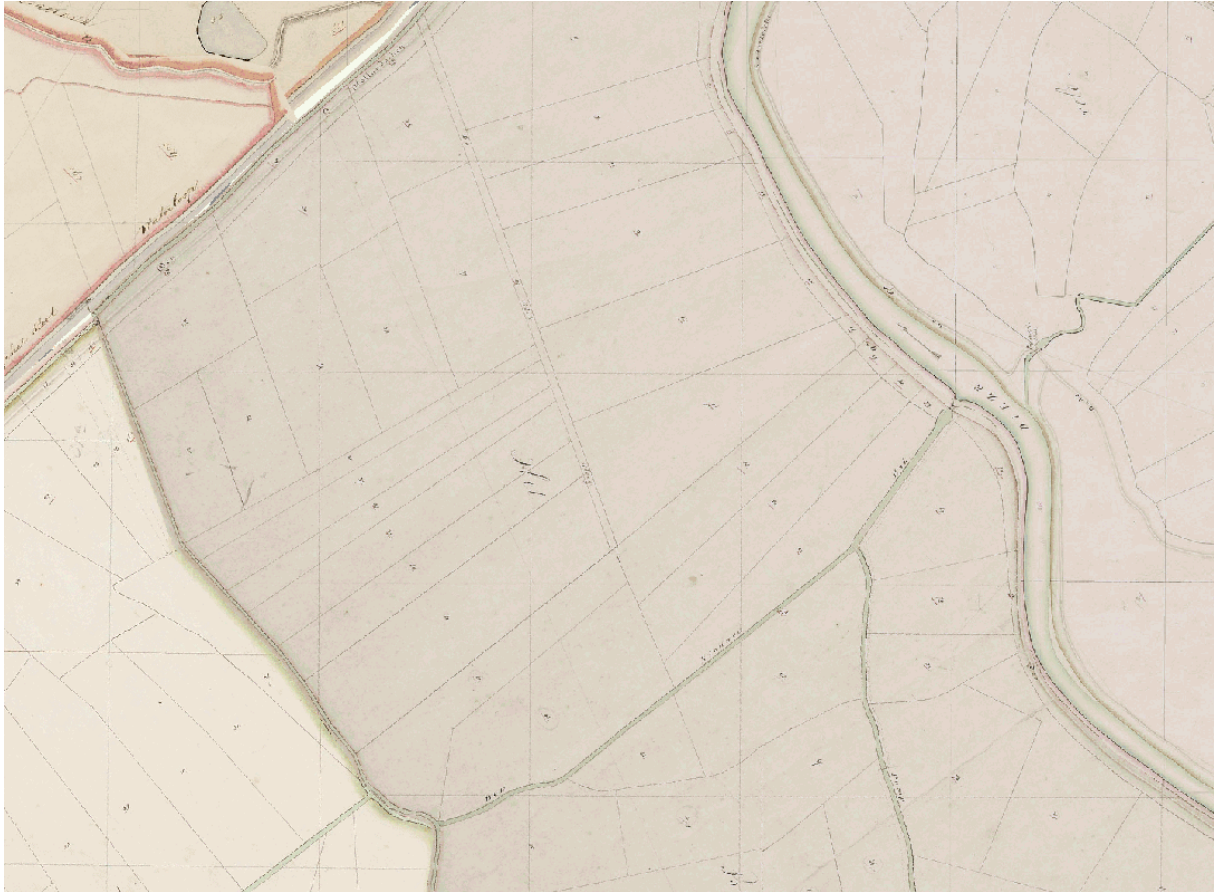
Obsidio et Expugnatio 1629 (Collectie Rijksmuseum)

Prempart 1630 (Collectie Rijksmuseum)

Prempart 1630 (Collectie Rijksmuseum)

Kadastrale minuut 1832

Verstoringsen

Over de fysieke kwaliteit van de resten van de molens is niets bekend. Het oude maaiveld is opgehoogd met circa 3 meter zand. Hierop is bebouwing aanwezig.

Veldbezoek

Veldbezoek heeft plaatsgevonden op 9 oktober 2020. Daarbij zijn geen opvallende afwijkingen geconstateerd. Het monument is bebouwd.

Situatie tijdens veldbezoek. (foto: Ronald van Genabeek)

Risico op degradatie

Omdat de resten op grote diepte liggen is het risico op degradatie klein.

Literatuur

P.J. van der Heijden, 2004: Dagboek 1629. Ooggetuigen van het beleg van 's-Hertogenbosch. 's-Hertogenbosch.

M. Janssens en M.H.P.M. Ruijters, 2011: Bestemmingsplannen Empel, Deuten en De Rietvelden-De Vutter (BABP-1). Gemeente 's-Hertogenbosch. Archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek (verkennende fase) (RAAP-rapport 2431)

E. Verzandvoort, 2004: Toelichting bij deze kaart over het beleg van 's-Hertogenbosch, met een kort verhaal over de belangrijkste gebeurtenissen. In: P.J. van der Heijden: Dagboek 1629. Ooggetuigen van het beleg van 's-Hertogenbosch. 's-Hertogenbosch, p. 189-199.

INTERPRETATIE

Wat:

- Uit historische en cartografische gegevens blijkt dat zich in de ondergrond de resten bevinden van een batterij met rosmolens die in 1629 zijn aangelegd om het achterland te ontwateren. Deze resten bestaan uit sloten, boezems, funderingen van molens en sluisjes, beschoeiingen etc.
- Organisch vondstmateriaal is vooral aanwezig in de vorm van houtconstructies.

Waar:

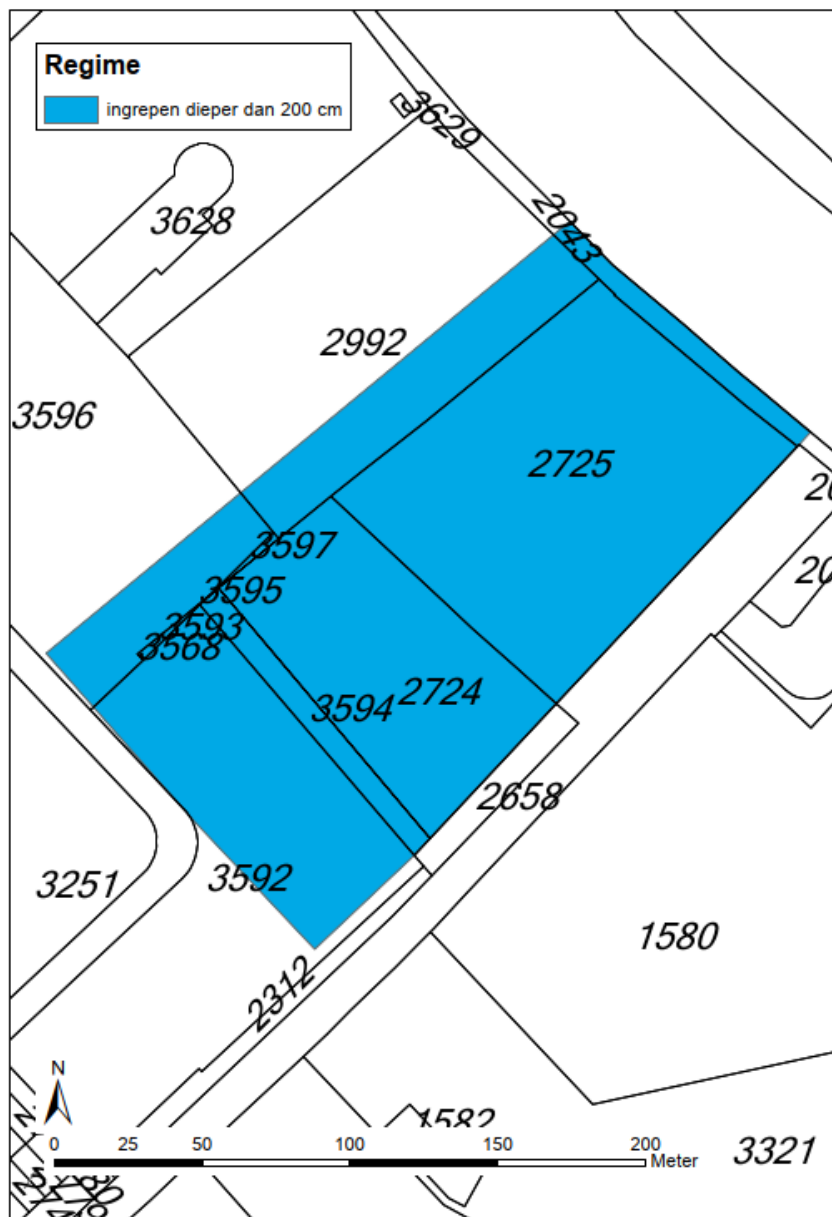
- De resten liggen op grote diepte (waarschijnlijk meer dan 3 meter) onder het maaiveld.
- Een aantal sporen is waarschijnlijk redelijk diep, met name de sloten en ingeslagen houten palen.
- De begrenzing van het monument is lastig vast te stellen. De grenzen zijn gebaseerd op de kadastrale minuut uit 1832 waarop een aantal sloten staat aangegeven die mogelijk teruggaan op de boezems van de molens. De percelen die begrensd worden door deze sloten zijn als monument aangewezen.

WAARDERING

Conform de KNA-systematiek.

Waarden	Criteria	Waardering	Onderbouwing
Beleving	schoonheid	nee	De resten zijn niet zichtbaar
	herinneringswaarde	ja	De resten herinneren aan het bekende beleg van 1629
Fysieke kwaliteit	gaafheid	2	Gaafheid is moeilijk te bepalen maar zal vanwege de geringe mate van verstoring (vermoedelijk) minimaal redelijk zijn
	conservering	2	Organische resten zijn waarschijnlijk vanwege de lage ligging goed bewaard gebleven
Inhoudelijke kwaliteit	zeldzaamheid	3	Zeldzaamheid scoort hoog omdat dit een unieke stukje infrastructuur betreft dat samenhangt met het beleg uit 1629. Er zijn geen parallellen van bekend
	informatiewaarde	3	Informatiewaarde scoort hoog aangezien er weinig bekend is over deze molens en het functioneren er van en omdat het om een uniek fenomeen gaat.
	ensemblewaarde	3	De ensemblewaarde scoort hoog omdat het een deel betreft van de verdedigingslinie uit 1629.
	representativiteit	n.v.t.	Omdat het een uniek fenomeen betreft is geen sprake van representativiteit

SOM1020 molens 1629 Rietvelden

Binnen het monument is één vrijstellingsregime van toepassing

- Binnen het gebied is voor alle ingrepen waarbij de ondergrond dieper dan 200 cm onder het huidige maaiveld wordt geroerd een omgevingsvergunning noodzakelijk.